

ŠKOLSTVÍ

Školská otázka byla předmětem zájmu českých imigrantů od samého jejich příchodu na Volyň. Již v březnu 1870 správce kurátor kyjevského školského okruhu ministerstvu lidové osvěty, že se na něj obrátili čeští zplnomocněnci František Příbyl a Josef Olič se žádostí, ve které

uváděli, že "z důvodu výchovy dětí přesídlenců ve vládním duchu, ke kterému se hlásí, a pro jejich

co nejrychlejší seznámení s ruským jazykem" žádají o souhlas s otevřením škol v Hlinsku, Buderáži

a Mirohošti. Zplnomocněnci žádali, aby vláda jmenovala pro tyto školy učitele ruského jazyka, kteří

by byli zároveň řídicími škol. Pro výuku českého jazyka a náboženství chtěli do příjezdu kněží

vybrat sami učitele z Čech. Volyňská statkářka dvorní dáma hraběnka A. D. Bludovová psala tehdejšímu vrchnímu prokurátorovi Nejsvětějšího synodu a ministru lidové osvěty hraběti D. A.

Tolstému, že Češi byli ve své vlasti zvyklí mít školu, ale že v nových podmínkách ji nejsou schopni

zřídit bez státní pomoci. V této souvislosti ji zajímalo, kdo a jak bude české děti učit. Psala, že "v Buderáži Češi mají školu, vyžádali si nebo pronajali budovu bývalé školy a děti učí Čech, který

zná rusky, a učí děti náboženství husitské víry".^{1/} Škola v Buderáži vznikla již roku 1869 bez státní

podpory.

Ministr lidové osvěty 14. března 1870 uložil správci kyjevského školského okruhu pomáhat k ulehčení výuky dětí přesídlenců ruskému jazyku a "přijmout nezbytná opatření k nejtěsnějšímu

sblížení přesídlenců s ruským lidem, k čemuž jedním ze spolehlivých prostředků může být škola,

ve které české děti mohou, kromě vyučování ruskému jazyku, získávat poučení o pravdách pravoslavné víry". Carovým rozhodnutím ze 16. března 1870 byly založeny tři takové školy, a to

v Hlinsku, Buderáži a Mirohošti, se dvěma učiteli, českým a ruským, se služným od státu na každou

školu ve výši 500 rublů ročně.^{2/}

Nedostatek prostředků však způsobil, že některé školy, např. v Hlinsku, byly zřízeny až po několika letech. Místo výuky českému jazyku jako předmětu byly organizovány zvláštní české

třídy jako přípravné, ve kterých byly vyučovány všechny předměty česky. Teprve poté děti přecházely do vyšší tzv. ruské třídy, kde se již vyučovalo rusky. Češi se však mnohdy spokojovali

s výukou dětí v přípravné české třídě a do ruské třídy je již neposílali. V roce 1873 byla otevřena

dvoutřídní škola také v Kupičově ve Vladimírvolyňském újezdu.

Kromě čtyř škol nacházejících se v resortu ministerstva lidové osvěty (Buderáž, Hlinsk, Mirohošť a Kupičov) existovalo na území českých volosti další 17 škol ve výlučné správě Čechů,

bez jakéhokoliv vládního dozoru. Také české osady, které spadaly pod rolnické volosti zakládaly

pro své děti samostatné školy, samy si vybíraly učitele a řídily školní režim. Mimo české volosti byly dvě české školy v Žitomirském újezdu, tři v Ostrožském a dvě v Dubenském. Celkem existovalo na Volyni v polovině 80. let 19. století 28 českých škol. Zatímco ministerské školy byly dvojtřídní (jedna třída česká, druhá ruská), pak ostatní školy byly výlučně české. Ve svém statistickém přehledu Volyňské gubernie uvádí A. Zabelin o volyňských Čechách a Němcích, že "jakmile pouze několik desítek rodin kolonistů se usídlí v blízkosti, hned se skládají, staví dům, najímají učitele a otevírají školu. Gramotní nepřerušují po skončení školy své vzdělávání, ale pokračují v dalším sebevzdělávání, čtou knihy, odebírají časopisy a noviny, zajímají se o události vnějšího světa, neohraničují svůj rozhled těsnými hranicemi vesnice nebo volosti, jak to je vidět u pravoslavných rolníků a Poláků."^{3/}

Do Kvasilova pozvali již v roce 1871 z Čech učitele Kyselu, který dostal k dispozici pět morgů (morg - 0,67 ha) obecních pozemků, které mu zdarma obdělávali, mimo to dostával 500 rublů ročně. Škola byla nejen důležitým národním a kulturním střediskem této bohaté vesnice, nýbrž později v době náboženských rozbrojů jediným pojátkem všech občanů. Teprve v roce 1879 na sebe školy obrátily pozornost místních autorit a od té doby byly předmětem zvláštní péče kyjevského školního okruhu, neboť představovaly objekt rusifikační politiky ruské vlády. V tomto roce se volyňský gubernátor hrabě Podgoričani-Petrovič obrátil na kurátora kyjevského školského okruhu a sděloval mu, že "škola v jihozápadních guberniích, kde dosud probíhá boj různých národností, nevyhnutelně představuje důležitou politickou zbraň v rukách osob, které ji připravují k použití, a jako taková nemůže být vypuštěna z rukou vlády."^{4/}

Volyňský gubernátor zjistil jen v Rovenském újezdě existenci 178 německých škol bez státního dozoru, působících již více než deset let. Výuka v těchto školách probíhala v německém jazyce podle učebnic, které nebyly schváleny cenzurou. Generální gubernátor Jihozápadního kraje Drenteln zjistil takové školy bez státního dozoru i v českých koloniích na Volyni. Školy byly zřízeny a řízeny českými obcemi nebo jinými subjekty, např. škola v Kupučově byla podřízena evangelickému superintendentu ve Vilně. Podle zprávy rotmistra v. v. Jaroslava Červinky z Křemence datované 26. února 1884 bylo na Volyni v té době 21 českých škol, z toho čtyři měly po dvou odděleních, tj. české a ruské. Program výuky byl stejný jako v českých obecních školách za hranicí, tj. v Rakousku. Ruský jazyk se děti učily od deseti let. Učitelé dostávali plat od svých osad. Šlo o dobrovolníky, kteří málo odpovídali svému poslání, nepodléhali žádné kontrole a nenesli žádnou zodpovědnost. Některé z nich Červinka označil za "ultrakatolíky", podléhající plně silnému vlivu polských katolických kněží.^{5/}

Až do roku 1886 k žádným restriktivním opatřením vůči českým školám nedošlo. Teprve

poté se kyjevský školský okruh, který dostal odpovídající instrukce z centra, začal usilovně zajímat o české školy a prvním jeho opatřením bylo uzavření tzv. českých tříd. Správce školského okruhu S. P. Golubcov psal ministerstvu lidové osvěty, že "otevírajíc zvláštní české třídy při mirohošťské a hlinské škole, vláda měla na mysli z jedné strany ulehčit českým dětem výuku ruského jazyka a z druhé strany dát jim možnost naučit se číst a psát v mateřském jazyce. Bohužel, v současné době se ukázalo, že tento prvotní cíl, se kterým byly zřízeny zmíněné české školy, není dosahován, a že tyto třídy představují pouze zbraň v rukách místní české inteligence, usilující o oddělení Čechů od původního ruského obyvatelstva. V důsledku toho, po dohodě s kyjevským generálním gubernátorem, jsem považoval za nezbytné české třídy uzavřít."^{6/}

Dne 27. února 1887 správce kyjevského školského okruhu odeslal ministerstvu lidové osvěty obsáhlý zápis o německých a českých školách a žádal, aby tyto školy byly předány do správy ministerstva. Zde se střetával se zájmy pravoslavného duchovenstva, které v této době rozvinulo energickou činnost ke konverzi Čechů k pravoslaví, k čemuž hodlalo využít i českých škol, které chtělo získat pod svou kontrolu. Správce kategoricky trval na podřízení všech škol ministerstvu a varoval, že předání českých škol do rukou duchovenstva bude velkou "historickou" chybou. Ve svém spisu Golubcov nakreslil obraz krajní nekulturnosti pravoslavného duchovenstva, které by mohlo zničit všechno úsilí vlády. Doporučoval "osvobodit mysl" Čechů "kulturním" způsobem, a to přetvořením existujících českých škol do "plně ruských" s výukou a učebnicemi v ruském jazyce: "Jestliže v našich školách se mohou učit podle ruských učebnic Malorusové, Poláci a dokonce Židé, pak je úplně možné podle týchž učebnic učit i české děti, neboť jsou Slovany, a ne cizinci. ...Čecha je nutno nasměrovat, vždy přihlížeje k jeho náladě, jemu je potřeba i poručit, nepřekáží úplně jeho svobodě. Čech sám chce nyní ruskou školu, i když možná neupřímně, ale ta musí být zřízena bez jakýchkoliv ústupků jeho národnosti."^{7/} Kdyby někomu přišlo na mysl, že by se Češi mohli dívat na ruskou školu jako na nějaké zasahování do svých svobod, pak takováto myšlenka by podle jeho názoru byla nesprávnou: (Čech) „Prošedši školou různých zkušeností a poznáváje, že našel přístřeší na ruské půdě, kde se zařídil a žije ve větším dostatku, než tomu bylo ve vlasti, je si vědom toho, že každá umíněnost, odpor vedení a nařízením administrativy se škodlivě odrazí na jeho domácím blahu." Na podřízení českých škol ministerstvu lidové osvěty trval i kyjevský generální gubernátor. Vyslaní úředníci, jako byli Voronin, Dobrjanskij a jiní "zvědové, kteří měli ohledat srdce a ledví českých poměrů", ukazovali na nutnost řešení otázky českých škol v duchu rusifikační politiky vlády. K těmto zvědům, podle Oliče, patřil

i určitý počet Čechů.^{8/}

60

V rámci přípravy projektu podřízení české školy ministerstvu lidové osvěty, přesněji řečeno likvidace výuky v mateřském jazyce, kurátor školského okruhu, podle příkladu generálního gubernátora, poslal do českých osad svého úředníka inspektora Sinického, který shromáždil

svědectví o českých školách. Zpráva Sinického představuje důležitý dokument rusifikační politiky

ruského samoděržaví a jím shromážděné faktografické údaje jsou jedinečným dokumentem, který

umožňuje posoudit organizaci lidového vzdělání v českých osadách na Volyni do vydání zákona

z 8. října 1887, podle kterého všechny tzv. jinověrecké školy v Jihozápadním kraji byly podřízeny

správě ministerstva lidové osvěty.

Inspektor Sinickij odjel na Volyň s cílem přesvědčit tamní Čechy, aby "dobrovolně" požádali o otevření národních škol podle vzoru škol řízených ministerstvem osvěty. Sinickij si prohlédl 22 české školy a jednu školu podřízenou ministerstvu lidové osvěty, a to v Hlinsku.

Tato

hlinská škola se dělila na dvě části: českou a rolnickou. Do české části docházelo 71 žáků a vyučoval je český učitel Antonín Hejda, který ukončil Korostyševský učitelský seminář.

Výuka zde

probíhala česky, ruský jazyk byl vyučován prostřednictvím češtiny. Inspektor tvrdil, že po ukončení

české třídy žáci rusky nerozumí. Náboženství zde vyučoval český kněz Jan Saska. Podle Sinického,

čeští předáci jednohlasně zdůrazňovali nezbytnost ruské školy, neboť v ní viděli možnost splynutí

Čechů s Rusy: "Ze své strany nikdy by se nemohli protivit takovému řešení, protože své děti chtějí

vychovat v ruském duchu a pro službu Rusku. Nemají tendenci k národní separaci, protože nikdo

z nich nemyslí na návrat do vlasti, a tím méně na to, aby z Čechů rozestých po různých místech

vytvářeli samostatnou českou národnost."^{9/}

Při popisu kvasilovské české školy uváděl, že "nepředstavovala nic zvláštního", na stěně proti dveřím byl kříž a po stranách obrazy z českých dějin. Na opačné straně budovy byla modlitebna: "Zde najednou jsi udiven originálním jevem: v pravém rohu místnosti je postaven katolický oltář, kde se uskutečňují bohoslužby pro Čechy - starokatolíky. V sousedství starokatolického oltáře z levé strany je umístěna katedra kazatele a kněze českých bratří, za stolem

čili analoem na stěně visí černý kříž se zelenou girlandou. Bohoslužby v neděli koná ten kněz, který

přijde dříve. Toto vnějškové smíření Čechů - husitů a starokatolíků v jednom domě je charakteristické pro všechny Čechy na Volyni."

Inspektor Sinickij svolal v Kvasilově schůzi, na které přemlouval Čechy, aby požádali o otevření ruské školy financované ministerstvem lidové osvěty: "Češi se zvláštním uspokojením

a radostí vyjádřili svůj souhlas, přitom žádali, aby je nezabavovali práva učit děti českému jazyku. ...

Toto přání bylo ojedinělým. V jiných českých osadách takové přání nikde nevyjádřili." Ulbárovské Čechy musel Sinickij svolat dvakrát, neboť napoprvé - 21. ledna 1887 - vyjádřili nesouhlas s otevřením jednotřídní národní školy společné s místními rolníky, neboť i v dosavadní

české škole bylo velmi mnoho dětí. Poté začal inspektor zjišťovat nedostatky ve výuce české školy.

Vyzkoušel žáky z náboženství a zjistil "vyložené nedostatky". Vyzval katolické Čechy, aby výuku

náboženství nadále zajišťoval místní pravoslavný kněz. Jestli nebudou souhlasit s dohodou v průběhu jednoho měsíce otevřít ruskou státem vydržovanou školu společnou s ulbárovskými rolníky, případně samostatnou, pak nynější škola, která nemá státní souhlas, bude uzavřena.

V dalších vesnicích - Hrušvici, Špakově, Kněhyninkách, Teremně - všechno obyvatelstvo údajně radostně vítalo návrh zřídit ruskou školu. Zvláštní nadšení prý projevovali Češi v Hrušvici:

"Nenašel jsem jiné české společnosti v Rovenském újezdě tak příznivě naladěné rozhodnému kroku

ke sblížení české společnosti s ruskou, jako v Hrušvici.... Sdělili přímo a rozhodně, že jsou připraveni splynout s pravoslavným ruským obyvatelstvem, jestli jim vláda rozhodně sdělí svou

vůli. Ruský jazyk považují pro sebe za nezbytný v praktickém životě." Češi si stěžovali, že "u soudů se nám smějí, když se chceme vyjádřit. Často nám nerozumí, když se hlásíme o své právo,

a proto většinou prohráváme."

V Boratíně byla česká škola mimo provoz, neboť místní učitel byl odvolán na popud Je. M. Kryžanovského pro údajnou propagaci reformačního učení: "Boratínští Češi jsou neústupní vůči

škole ministerstva lidové osvěty. Odůvodňují to chudobou, neexistencí školní budovy a jednoty

61

mezi existujícími náboženskými frakcemi... Ale všiml jsem si, že reformační Češi úporněji než

ostatní trvají na nezávislosti své školy."

V Teremně byl inspektor překvapen "apatii a tupým vztahem" místního pravoslavného kněze k žádostem Čechů. Ani jednou prý nenavštívil českou školu, přestože měl za úkol pečovat

o zřízení pravoslavné farní školy.

Ze zprávy inspektora Sinického z roku 1887 vyplývá, že z celkového počtu 22 českých škol jich bylo šest v Luckém újezdě, devět v Dubenském, tři v Rovenském a tři v Ostrožském.^{10/}

V Ostrožském újezdu byly české školy mj. v Antonovce a Volkově. V Dubenském újezdu byly

české školy mj. v Hulči, Malině, Podhájcích, Novinách, Velkých Dorohostajích, Ulbárově, Straklově a Semidubech. V Rovenském újezdě působily české školy mj. ve Špakově a Kvasilově,

obě od roku 1874.

Školství na Volyni bylo v té době jen velmi málo rozvinuto. Existovalo jen 821 škol s 24 517 žáky, přičemž naprostou většinu tvořili chlapci. Jedna škola připadala na 72 km² a 1640 obyvatel, na každých tisíc obyvatel příslušelo 18 žáků. Školy však byly rozmístěny nerovnoměrně,

takže např. na 30 tisíc obyvatel nepřípadla ani jedna škola. V důsledku vzdálenosti jednotlivých

vesnic a rozlehlosti volosti, většina rodin, i kdyby si to přála, neměla možnost posílat své děti do školy. Školu obvykle navštěvovaly pouze děti z místa, kde byla škola umístěna. Školní docházka

trvala 3-4 roky, někdy i více, ale s velkými mezerami. Školní rok trval pouze 4-5 měsíců v zimním

období. Mnozí ukrajinští rolníci velmi neradi posílali své děti do školy, domnívajíce se, že doba

strávená dětmi doma přinese více užitku.^{11/} Naproti tomu Češi posílali své děti do školy pravidelně,

a ti nejbohatší dávali svým dětem i gymnaziální vydělání. Cíl vlády otevřeně formuloval věstník

volyňského pravoslavného arcibiskupství, který jasně uvedl, že "hlavní požadavek vůči nepravoslavným školám spočívá v tom, aby do nich byla zavedena výuka ruskému jazyku a aby

učitelé byly osoby v dostatečné míře ovládající ruský jazyk, z řad ruských občanů a převážně ruského původu".^{12/} Začal boj o podřízenost nových ruských škol.

Na podzim 1887 psal Pobědonoscev ministru lidové osvěty S. D. Deljanovovi důvěrný dopis, ve kterém uváděl: "V počtu škol, které mají být podřízeny ministerstvu lidové osvěty na Volyni, jsou školy pro české přesídlence, které vyžadují zvláštní péče ... Vláda na počátku přesídlení Čechů na Volyň měla na mysli jejich splynutí s ruským obyvatelstvem, ale v té době

přijatá opatření, se bohužel neosvědčila. V současnosti, na základě mé dohody s ministrem vnitra,

se připravuje projekt takových změn v celkovém postavení českých přesídlenců, které by zabránily

izolaci Čechů od ruského obyvatelstva a přispívaly by k jejich plnému splynutí s tímto obyvatelstvem. Mezi těmito opatřeními zaujímá důležité místo škola, ale ta může odpovídat svému

určení pouze tehdy, když jí bude dáno vedení nejen osvětlené, ale i znalé zvláštních podmínek českého obyvatelstva, a proto výběr osob pro sledování a vedení jejich škol má velký význam."^{13/}

Pobědonoscev doporučoval ministru osvěty jmenovat zvláštního inspektora pro české školy a navrhoval k tomuto účelu učitele ruského jazyka na kyjevském reálném gymnáziu A.

Stěpoviče,

o kterém měl informace jako o osobě plně se orientující v českých záležitostech.

Stěpovič byl skutečně 20. července 1888 jmenován inspektorem národních škol ve Volyňské gubernii. O několik měsíců později - 21. listopadu 1888 - byla zřízena funkce dalšího inspektora

národních škol na Volyni, do které byl na návrh Pobědonosceva jmenován učitel 1.

kyjevského

gymnázia Lubenec.

Českým školám byla dána tříletá lhůta k provedení zákona z 8. října 1887 o přechodu všech jinověreckých škol na Volyni do správy ministerstva lidové osvěty, "aby tyto školy na konci lhůty

odpovídaly svému úkolu a aby takto byl vytvořen pravidelný systematický základ k poruštění českého obyvatelstva od školního věku".^{14/} Kyjevský školský okruh přijal všechna opatření k uzavření českých tříd, tj. ke zrušení vyučování v českém jazyce.

Reakcí na tuto linii školské politiky byly žádosti českých osad adresované ministerstvu lidové osvěty a žádající povolení vyučování v českém jazyce. Tak 28. února 1888 Češi z Kupičova

žádali ministerstvo, aby mohli na vlastní náklad otevřít pomocnou třídu, kde by děti do deseti let

mohly získat vzdělání v českém jazyce. Ministerstvo lidové osvěty kategoricky odmítlo všechny

žádosti tohoto druhu. Žádosti z různých míst Volyně požadující výuku českého jazyka vyvolaly

zvláštní oběžník ministerstva lidové osvěty, ve kterém se nařizovalo zamítnout všechny žádosti,

neboť souhlas s nimi "by byl počátkem nežádoucího návratu českých škol ke starému a dávno zapomenutému řádu".^{15/}

Přechod "jinověreckých" škol pod vedení ministerstva lidové osvěty a jejich přetvoření na školy toho typu, který převládal ve školní síti, vyžadoval kádry učitelů, které školský okruh neměl k dispozici. Politická role, kterou měly školy sehrát při rusifikaci Čechů, vyžadovala učitele,

kteří ovládali český jazyk a znali jejich způsob života.

Iniciativu při přípravě potřebných učitelských kádrů na sebe vzal Nejsvětější synod v osobě člena jeho školní rady Je. M. Kryžanovského. Dne 4. února 1888 se Kryžanovskij obrátil dlouhým

dopisem na ministra lidové osvěty I. D. Deljanova, ve kterém ho seznámil s "českou otázkou" na Volyni a s těmi úkoly, které by zde měla realizovat vláda: "Ne v obyčejné regulaci života nových

osídlenců a ne v jejich prosté občanské asimilaci s ruskými občany státu spočívá hlavní úkol vlády,

ale v jejich splnutí s ruským lidem, národností i vírou ... Škola a pravoslavná církev musí - proč

to neřici rovnou - podporovat autoritu vlády a její sílu v očích nebezpečných a ještě silných jejích

nepřátel v kraji... Po zbavení práva na koupi půdy, zrušení volosti, selských občin a farností, škola

vystupuje jako první a dosud jediná odpověď Čechům na pro ně závažnou otázku: Co jmenovitě

od nás vláda vyžaduje? ...přeje si nejen vyučování vašich dětí v ruském jazyku, ale jejich duchovní

splynutí s ruskými dětmi."^{16/} Kryžanovskij doporučoval svolat sjezd všech českých učitelů "ke společné přípravě v této věci pod vedením inspektora". Jako místo sjezdu navrhoval učitelský

seminář v Ostrohu: "Zkušenost takových sjezdů učitelů při přetváření bývalých uniatských škol

z polských na ruské ukázala jejich nejblahodárnější důsledky pro věc."

Ministerstvo lidové osvěty nesouhlasilo se svoláním sjezdu českých učitelů, ale povolilo uskutečnění pedagogických kursů, jejichž vedením byl pověřen právě Je. M. Kryžanovskij.

Kursy

byly zahájeny 20. června 1888, trvaly do 2. srpna a zúčastnilo se jich 29 osob, které byly rozděleny

do tří skupin.

Do první skupiny byli zařazeni čeští učitelé, kterým bylo možno, podle názoru pedagogické rady kursů, svěřit vedení smíšených, tj. rusko-českých skupin dětí. Sem bylo zařazeno patnáct osob,

nejlépe ovládajících ruský jazyk. Druhou skupinu tvořilo osm učitelů, kteří byli schopni vyučovat

české děti ruským jazykem. Zbývajících šest českých učitelů bylo shledáno málo vyhovujícími

pro působení v budoucí ruské škole.

Programem kursů byla výuka pravoslavného náboženství, ruského jazyka, historie, geografie a aritmetiky. Výuka náboženství směřovala k tomu, aby pochopili "převahu pravoslavné

víry, jako jediné pravé, nad katolickou a luteránskou".^{17/} V kursech se hovořilo výlučně rusky.

V jejich průběhu Kryžanovskij odjel do Kyjeva, kde nečekaně zemřel.

Vedení kursů přešlo na A. Stěpoviče.

Pedagogická rada kursů přiznávala, že se jí nepodařilo "zpracovat" českého učitele do takové míry, aby mohl sloužit cílům ruské počáteční školy. Nicméně se podařilo připravit pro "obnovenou"

českou školu kádry rusifikátorů. Všichni absolventi se hlásili k pravoslavnému náboženství.

Na podzim 1888 přijel do Kyjeva ministr lidové osvěty I. D. Deljanov na zvláštní poradu týkající se českých a německých škol na Volyni. Inspektor A. Stěpovič byl pověřen úkolem svolat

v českých osadách na Volyni shromáždění, na kterých se mělo hovořit o otevření škol a udržování

učitelů. V obnovených školách měli působit čeští učitelé - absolventi kursů v Ostrohu. Během dvou

měsíců se podařilo otevřít šestnáct škol. Podle Stěpoviče, "v některých místech jeho snahy byly

úplně neúspěšné v důsledku krajní úpornosti jejich obyvatel, nesouhlasících s otevřením škol zčásti

z ekonomických, zčásti z náboženských důvodů (nechtěl mít učitelem pravoslavného Čecha). V některých místech bylo nutno ustavit prozatím učiteli i ty osoby, které neabsolvovaly české 63

učitelské kursy.... Tak v Podhájích (Dubenský újezd) byl ve škole ponechán dočasně bývalý česko-bratrský kněz Hrdlička."^{18/} V Dubenském újezdě byly otevřeny školy v Semidubech, Straklově, Mirohošti, Moldavě, Ulbárově, Novínách, Velkých Dorohostajích, Malině a Volkově,

v Ostrožském újezdu v Antonovce, Zálesí a Hulči a v Rovenském v Podcurkově, Hrušvici, Hlinsku

a Kvasilově.^{19/}

Později se na Volyň vydal osobně kurátor kyjevského školského okruhu, aby se seznámil se stavem škol v českých osadách. Správce neuspokojovalo tempo rusifikace české školy a zejména

čeští učitelé, kteří byli tak pečlivě "zpracovávání" v Ostrohu. Vyslovil se proti dalším kursům v roce 1889: "Zkušenost předchozího roku nepotvrdila očekávání a nepřinesla ten užitek, jaký byl

zamýšlen při pořádání vzpomenutých kursů ... postupně zaměňuji nynější učitele v těchto školách

lepšími absolventy, kteří ukončili kurs v učitelských seminářích ... Objevují se případy odporu českých učitelů jak vůči připojení k pravoslaví, tak i obecně proti zavedení ruských

základů."^{20/}

Tyto případy vedly k odvolání některých českých učitelů administrativní cestou ze služby, a to na

žádost generálního gubernátora.^{21/}

Správce kyjevského školského okruhu Veljaminov-Zemov energicky přistoupil k rusifikaci české školy tak energicky, že nechal vypovědět za hranice gubernie učitele, kteří porušování překáželi. Ve všech školách bylo učitelům zakázáno vyučovat náboženství, jejich místo zaujali

pravoslavní kněží. Mezi českými učiteli byly ojedinělé pokusy organizovat tzv. české třídy, ale

všechny tyto pokusy byly rozhodně pronásledovány. V Mirohošti byla taková třída nelegálně zřízena učitelem Smetanou. Od roku 1889-1890 bylo kategoricky zakázáno vést výuku v českém

jazyce a dokonce i vyučování českému jazyku jako předmětu se připouštělo pouze jako nepovinný

předmět po vyučování. V případě nutnosti byli čeští učitelé nahrazeni ruskými. Učitelé měli vést

agitaci také mezi dospělými, aby se učili ruskému jazyku, byly otevírány zvláštní kursy pro dospělé

např. v Hlinsku, Podcurkově a Mirohošti. Zvláštní úspěch měly kursy v Hlinsku, kde je absolvovaly

72 osoby.

V roce 1889 existovaly na Volyni celkem 22 školy pro české děti a šest škol utrakvistických (společných česko-rolnických). V učitelském sboru bylo dvacet Čechů, z toho sedmáct absolventů

kursů v Ostrohu. Z tohoto počtu bylo osmnáct pravoslavných a dva reformovaní, žádný z českých

učitelů neměl učitelskou aprobaci, jedenáct z nich dostávalo 150-200 rublů. Dále v těchto školách

působil deset Rusů, 21 učitel náboženství z řad ruských pravoslavných kněží a jeden český učitel

náboženství. Tyto školy navštěvovalo k 1. lednu 1890 celkem 1367 žáků, z toho bylo 695 pravoslavných, 508 římských katolíků, 47 luteránů, 19 starokatolíků, 48 českých bratří, 45 reformovaných a pět baptistů. Z výše uvedeného počtu žáků bylo 1312 Čechů.

V roce 1890 končila tříletá lhůta, poskytnutá českým školám cirkulářem správce kyjevského školského okruhu, aby se mohly "bezbolestně" přeměnit v ruské školy. Už v prvním roce po vydání

zákona z roku 1887 byla přijata všechna opatření k tomu, aby bylo zabráněno výuce v českém jazyce. Pořádáním kursů v Ostrohu vláda sledovala myšlenku vytvořit kádr učitelů, kteří by mohli

vyučovat rusky. Pokusy českého obyvatelstva uchránit český jazyk nejen jako předmět, ale i jako

vyučovací jazyk byly v zárodku likvidovány a už v roce 1889 kurátor sděloval ministerstvu lidové

osvěty, že "tradice bývalé české třídy rychle a lehko se odebrala do oblasti historie".^{22/} Podle inspektora Stěpoviče, "volyňští Češi...uskutečňovali velkou všeslovanskou misi a byly na ně obráceny zraky jejich rakouských bratří".^{23/}

Podle údajů pravoslavného volyňského arcibiskupství byly na Volyni v roce 1890 celkem 23 školy, ve kterých se učily výlučně české děti (1162 žáci) a osm škol bylo smíšených česko-ruských.

Z tohoto počtu 21 škol existovalo výlučně z prostředků Čechů, šest škol dostávalo podporu od státu,

ostatní byly udržovány ze společných prostředků Čechů a ukrajinských rolníků.

Inspektor přemlouval Čechy, aby otevírali paralelní oddělení ruského jazyka pro dospělé.

V Mirohošti v Dubenském újezdu otevřeli v roce 1890 takové oddělení, do kterého se přihlásili 24 dospělí. Také učitel hlinské školy, ve které v roce 1890 bylo více než 100 žáků, získal Čechy pro otevření třídy pro dospělé. Výuka v této třídě probíhala od listopadu do března při 70 žácích. I 64 v Podcurkově Češi žádali jednoho z učitelů tamní ministerské školy, aby je učil ruskému jazyku. Byla otevřena třída pro dospělé, do které se přihlásilo 30 osob. Při některých školách byly založeny pěvecké sbory, aby se využilo české záliby ve zpěvu. Dne 29. srpna 1890 spojené pěvecké sbory českých a ruských národních škol společně se žakovským orchestrem zpívaly a hrály při carově příjezdu do Varkovič v Dubenském újezdu. Výuka v ruštině byla hodnocena jako úspěšná, školy se prý ničím neodlišovaly od ruských: "V krátké době české školy se staly plně ruskými."^{24/} Po odchodu Stěpoviče na odpočinek byl novým inspektorem českých národních škol na Volyni jmenován roku 1890 Vojcechovskij. Kurátor kyjevského školního okruhu sděloval v roce 1891 ministerstvu lidové osvěty, že "české školy se v současnosti dostaly na úroveň ministerských škol natolik, že není nutný zvláštní dozor".^{25/} Kurátor navrhl zrušení funkce zvláštního inspektora českých škol: "V současnosti, kdy byly zrušeny zvláštní české volosti, ponechání zvláštního inspektora českých škol by do určité míry podporovalo v české společnosti tendenci k odlišnosti."^{26/} Jedním z nezbytných opatření pro definitivní přetvoření české školy bylo zaměnit dosavadní české učitele ruskými nebo Čechy, kteří absolvovali kurs v učitelském semináři. Celá záležitost se v roce 1893 dostala až k vrchnímu prokurátorovi Nejsvětějšího synodu K. P. Pobědonoscevovi, který psal ministru lidové osvěty, že dostává žádosti o ochranu bývalých českých učitelů, kteří byli zbaveni funkce, protože neměli učitelské vysvědčení: "Domnívám se, že postupné splývání Čechů s ruskou národností by mohlo ohrozit nebezpečné užití strohých formálních požadavků."^{27/} Na žádost ministra lidové osvěty odpověděl správce kyjevského školského okruhu, že čeští učitelé odešli sami "uznávaje svou úplnou nepřipravenost k vedení výuky v ruském jazyce". Podle jeho názoru, Češi byli spokojeni s touto záměnou a své uspokojení v této věci nejednou vyjadřovali ústně i písemně v průběhu kontroly škol, kterou prováděl v českých osadách. Každý z uvolněných učitelů se stal učitelem náhodně, do té doby někteří byli hudebníky, hostinskými apod. Dodával, že všichni byli politicky podezřelí a měli prý divnou reputaci u českého obyvatelstva. V roce 1893 bývalí čeští učitelé Hlavatý, Smetana, Krámský, Vocilka, Konečný, Otruba,

Jirásek, Vágner, Samek a Peša požádali kyjevského generálního gubernátora o přidělení státní půdy

k založení vzorového zemědělského hospodářství v Jihozápadním kraji. Jejich žádost volyňský

gubernátor nedoporučil s tím, že bývalí učitelé nemají žádné zemědělské zkušenosti.^{28/}

Po vydání zákona z roku 1887 o přechodu všech jinověreckých škol na Volyni do správy ministerstva lidové osvěty začalo projevovat zesílený zájem o české školy pravoslavné duchovenstvo, které se snažilo podřídit tyto školy úplně svému vlivu, tj. přeměnit je ve školy farní.

V roce 1894 vrchní prokurátor Synodu Pobědonoscev vystoupil s projektem přetvoření českých

škol na Volyni ve školy tohoto typu, který považoval za nejvhodnější. Na počátku 90. let v českých

osadách na Volyni už bylo několik farních škol a také tzv. školy gramotnosti. Všechny tyto školy

byly udržovány z velké části na účet místního obyvatelstva. Existovaly případy, že v jedné osadě

vedle sebe existovala škola farní i ministerská, na jejíž udržování byly také vybírány prostředky

od obyvatelstva. Češi z Krosny v Žitomirském újezdu si stěžovali na ministerstvu lidové osvěty, že

jsou nuceni udržovat dvě školy - farní, na kterou platili 200 rublů, a ministerskou. Další farní školy

existovaly v Okolku (Žitomirský újezd), Holubovičích (Ovruč) a Velkých Dorohostajích (Dubno)

a školy gramotnosti, které rovněž byly vedeny duchovenstvem, v Selenštině (Žitomirský újezd)

a Zálesí (Ovručský újezd).^{29/}

Pobědonoscev psal ministru lidové osvěty I. D. Deljanovovi, že "úspěchy pravoslaví v českých koloniích vyžadují, aby péče vlády směřovala k církevně pravoslavné výchově a formování nového pokolení volyňských Čechů".^{30/} Navrhoval, aby vedením škol byli pověřeni místní duchovní správci. Zvláštní inspektor pro české školy se měl stát členem volyňské arcibiskupské školní rady a být bezprostředně podřízen arcibiskupovi. Školy v českých osadách

měly být převedeny z vedení ministerstva lidové osvěty a předány duchovní správě, pod jejímž

vedením by dosáhly těch výsledků, které má právo od nich očekávat vláda.

V 90. letech na Volyni existovalo celkem 988 farních škol, které byly organizovány na základě pravidel ze 13. června 1884. Farní školy se nacházely v plné podřízenosti místního

65 duchovenstva. Školy ve většině případů neměly vlastní prostory a nacházely se mnohdy v kuchyni

pravoslavného faráře. Učili v nich všichni, kdo byli gramotní, zejména manželky a další příbuzní

pravoslavných duchovních. Z celkového počtu 988 učitelů farních škol na Volyni nemělo 690 učitelkou aprobaci. V téže době (k 1. lednu 1890) byly na Volyni jen 302 ministerské školy.

Pobědonoscevův projekt směřující k přetvoření škol v českých osadách na farní školy vyvolal rozhodný protest ze strany správce kyjevského školského okruhu. Podle kurátora Veljamina Zemova český jazyk byl ze škol úplně odstraněn, výuka českých dětí ruskému jazyku

a ruskými učiteli nevyvolává v českém prostředí žádné nespokojenosti. V některých osadách se podařilo zavést společnou výuku českých a rolnických dětí, a tímto způsobem "položít pevný základ asimilaci Čechů s ruským lidem od raného dětského věku". Kurátor upozorňoval na skutečnost, že stále ještě polovina z 22 tis. Čechů na Volyni (k 1. lednu 1894) zůstávala nepravoslavnou. Uvedl příklad Kupičova, kde v roce 1890 po jmenování pravoslavného učitele náboženství do tamní školy české nepravoslavné děti utekly. Zdejší učitel Horák byl z gubernie vypovězen, když odmítl přijmout pravoslaví. Pobědonoscev odpověděl správci kyjevského školského okruhu 27. února 1895 úřední zprávou, ve které se především vyslovil proti tomu, aby školy v českých osadách byly považovány za jinověrecké, a tím podřízeny zákonu z 8. října 1887: "Vztah Čecha k pravoslaví byl a je úplně jiný, než vztah jinověrců - židů, mohamedánů, Němců či Poláků. Jestli by se bývali zpočátku nejbližší nadřízení zachovali k tehdejším náladám Čechů pozorně a rozhodně, otázka pravoslaví Čechů by byla vyřešena hned a úplně přirozeně ... Češi husitské a českobratrské víry ve skutečnosti na Volyni nikdy neexistovali, ale pod jménem husitů a českých bratří se objevovali v knihách volostních správ a ve sloupcích pamětních knih vydávaných gubernským statistickým výborem římskými katolíci. ...Bez řádného vlivu a působení kněze - učitele náboženství - škola v podstatě ztrácí charakter školy národní organicky svázané s církví."^{31/} Pobědonoscev vytýkal ministerstvu lidové osvěty, že po smrti Kryžanovského převzalo české školy, které se měly stát školami farními. Opětovně kritizoval odstraňování českých učitelů: "Nespokojenost, vzbuzená rychlým odstraněním českých učitelů z řad volyňských Čechů byla silná a všeobecná. Nebylo ani jedné osady, kde by nebylo slyšet reptání." Správce kyjevského školského okruhu ke své odpovědi připojil řadu protokolů českých osad, ve kterých Češi žádali o otevření státních škol. Tvrdil, že čeští učitelé, kteří podle Pobědonosceva byli "lidé plně oddaní trůnu a církvi", ve skutečnosti byli politicky nespolehliví a po této stránce se dostali do pozornosti jiného úřadu. Ministr lidové osvěty I. D. Deljanov sděloval Pobědonoscevovi, že v otázce škol v českých osadách plně sdílí názor kyjevského správce. V téže době správce upozorňoval, že kvasilovská školní knihovna se skládala ze značného počtu knih věnovaných Sanktpetěrbuským Slovanským dobročinným spolkem, ale když uběhlo více než šest let od té doby, kdy je obdrželi, ani jedna z nich nebyla dokonce rozřezána. Vázané knihy byly pokryty značnou vrstvou prachu.^{32/} Na základě zkušeností z Krosny v Žitomirském újezdu, kde byla podle nařízení eparchiální školní rady farní škola otevřena 9. března 1889, formulovala pravoslavná církevní správa závěr, že

jako učitele do českých osad je výhodnější a účelnější jmenovat osoby ruského původu než Čechy,
i kdyby dostatečně ovládali ruský jazyk. Do Krosny byl jmenován učitel - "člověk plně ruský s učitelským ústavem" a učitelka - absolventka ženské eparchiální školy duchovní správy.
Občané

zajišťovali pro školu topivo, nájem školní budovy a plat školníka. Služné učitelů činilo 300 R.^{33/}

Zámožnější Češi posílali své syny do žitomirského mužského gymnázia, kde navštěvovali pravoslavné náboženství, pravoslavné bohoslužby a stali se příslušníky pravoslavné církve. Jejich

rodičům byly činěny návrhy, aby se i oni starali o brzké přijetí pravoslaví.

Také pravoslavný kněz Petr Kvasneckij z Malých Dorohostaj v Dubenském újezdu doporučoval orientaci na mladou generaci, neboť "těžko je vychovávat v nové víře a životě dospělé

Čechy".^{34/} Upozorňoval, že duchovenstvo v českých školách je málo úspěšné, což ho neudivovalo,

neboť české děti vůbec neznaly ruský jazyk. Uvítal pro pravoslavnou církev užitečnou a prospěšnou

66

činnost inspektora národních škol Vojcechovského, "jehož prací a úsilím v mnoha školách čeští

učitelé jsou zaměňováni ruskými, české školy se mění na národní (ruské - J. V.) a spojují se s rolnickými (ukrajinskými - J.V.)... Dej Bůh, aby školy s ruskými učiteli byly otevřeny ve všech

českých osadách. Teprve tehdy věc osvěty Čechů v duchu pravoslavné víry stane na pevné půdě."

Pravoslavná církev vysvětlila 22. prosince 1891 novou budovu farní školy v Krosně v Žitomirském újezdu, jež měla zároveň sloužit jako chrám zasvěcený sv. Václavovi a Ludmile. Při

této příležitosti vystoupil s proslovem eparchiální misionář Manuil Němeček, který vytkl, že "mnozí

rodiče se starají jen o to, aby jejich děti byly zdravý, aby jim nic nechybělo a aby nakonec zaujaly

výnosné postavení".^{35/}

Nebyl ovšem žádný důvod směřovat tato slova právě k českým rodičům. Situace ve Volyňské gubernii v této době byla taková, že do školy vůbec nechodilo 187 547 pravoslavných

dětí, zatímco chodilo jen 47 tis., a to do farních škol - 19 343, škol gramotnosti 8255, škol ministerstva lidové osvěty 18 199, jiných škol 1203. Farních škol bylo na Volyni celkem 985, z toho 902 školy byly koedukované. Jestliže gubernie měla celkem 1219 pravoslavných farností,

pak ve 234 farnostech neexistovala farní škola.^{36/} Prokurátor Nejsvětějšího synodu vyzval arcibiskupa Modesta, aby byl prováděn výběr nejvhodnějších dětí do duchovních škol.^{37/}

Popis českých osad na Volyni publikovaný v arcibiskupském pravoslavném věstníku uvádí mj. národní "českou" školu v Dorohostajích s ruským učitelem, který dostával služné 170 rublů

ročně. Školu navštěvovalo 37 českých dětí. V sousední Moskovštině byla škola s českým učitelem,

ve které se učilo 16 dětí. Služné zdejšího učitele činilo pouze 50 rublů ročně.^{38/}

"Rusko-česká" národní škola existovala také v Mirohošti, 10 km od Dubna. Služné dvěma

učitelům ve výši 380 rublů platili místní Češi, dalších 80 rublů platili ukrajinští rolníci. Oba učitelé byli Rusové, s čímž Češi nebyli spokojeni a domnívali se, že jeden učitel by měl být Čech. Kromě služného měli učitelé k dispozici jednu desjatinu půdy. Škola, kterou navštěvovalo 65 dětí, byla umístěna ve starém panském domě, který byl dřevěný a velmi stísněný. Češi proto měli v úmyslu postavit pro svou školu novou budovu, ale čekali na iniciativu a podporu státu. Všichni zdejší Češi byli gramotní, odebírali ruský časopis Svet, z ciziny pak Národní listy a další časopisy z Čech. Z českých učitelů na tehdejších školách je možné se zmínit např. o Josefu Vlkovi, narozeném v roce 1862, který od roku 1888 působil po dobu 43 let v Boratíně, Janu Vlasákovi, nar. 1868, který vyučoval v Kopči, Nivě Hubínské, Malině, Moldavě a Novinách, Augustinu Holanovi (1862), který od roku 1889 učil v Miluši a Kňahynínku, Josefu Macháčkovi (1871), učiteli v Novém Teremně (Lipinách), Stromovce, Jezírku, Mirotíně a Hulči či Ukrajinci Ivanu Gocovi, který 21 let učil v Mirohošti, Hlinsku, Antonovce, Hubíně a Hubínské Nivě.^{39/} V Kvasilově učitele Kyselu vystřídal v roce 1875 František Šebor, který zde působil až do roku 1888. Tento nový vychovatel mládeže, který měl na starosti sto žáků v jedné třídě, rozdělených do šesti ročníků, nacvičoval ochotnické divadlo, spravoval obecní knihovnu, radil občanům a nechyběl ani při besedách v hostinci.^{40/} Jako další učitel působil tu řadu let koncem minulého století místní rodák Antonín Pemý. Jeho organizátorská činnost a zejména zájem o divadlo vyvolaly v obci i okolí čilý národní život. Přítomnost českých učitelů v ruské škole zajišťovala alespoň nepovinnou výuku českému jazyku. Učitelé se starali o to, aby se české děti naučily česky číst a psát. Překládáním učitelů na jiná místa, např. absolventa ruských škol Jaroslava Boučka z Kvasilova do Kyjeva nebo pravoslavného kněze Manuila Němečka z Krosny do Orenburgu, výuka českého jazyka ustala a děti sice mluvily česky, ale česky psát již nedovedly. Tak se stalo, že velká část české mladší generace na Volyni na počátku 20. století psala česky azbukou a české knihy četla jen s obtížemi. Bohaté české knihovny, které představovaly pro starší generaci duchovní posilu, nadále odpočívaly netknuty a převládaly v nich knihy ruské. V Kvasilově, se místní pravoslavný kněz Fjodor Hejda, rozhodl sám přistoupit k výuce českého jazyka, "aby se děti čísti a psátí naučily a tak se národu našemu zachovaly".^{41/}

Nešlo jen o znalost českého jazyka, ale i českých reálií a vůbec výuku v národním duchu. Tak v Krosně v Žitomirském újezdu vzpomínali M. Němečka, "který učil dle svého vlastního programu

arci rusky, ale v duchu českém". Po jeho odchodu zanikla i česko-ruská knihovna. Ve farní škole

učili dva Rusové a jeden Čech, ale "v naší škole, jako ve všech cerkovno prichodských (farních - J. V.) děti se mnohému nenaučí".

Katolický časopis Obrana psal, že dokud vláda ruská povolovala Čechům, katolíkům a pravoslavným, české veřejné školy, bylo lze věřit, že tamější Češi zůstanou Čechy i nadále a stanou se jako Češi dobrými ruskými občany. Redaktor Obrany F. Žák po své cestě na Volyň psal,

že volyňští Češi "budou úplnými Rusy, jež s vlastní nic nebude více spojovati než vzpomínka a chatrná znalost češtiny, které v mládí se naučili, již ale po smrti rodičů zapomenou."^{42/}

Někde

školní výuku českého jazyka suplovali soukromí učitelé, např. v Hlinsku to byl František Fros, kteří

vyučovali mateřskému jazyku a vlastivědě. Tuto činnost vykonávaly také české matky, které rovněž

dětem vyprávěly staré české pověsti a pohádky. Tuto činnost konaly v době, kdy nebyly ani české

školy, ale ani české bohoslužby, české knihy, české noviny a kdy ani vlast ještě o své krajany v cizině nepečovala. České ženy tak nejen dobře vychovávaly, ale i vzdělávaly své děti a udržovaly

v nich národní vědomí.

Český tisk v Rusku se později kriticky vyjadřoval k pasivnímu postupu volyňských Čechů při likvidaci českých škol. Ruský Čech psal, že mnozí absolventi ruských škol jsou negramotní

i česky i rusky: "Počet negramotných v našich koloniích vzrostl do takových rozměrů, že brzo budeme konkurovat mužikům."^{43/} Tento časopis také poznamenal, že "hřeší se ještě i proti tak očividné přirozenosti, kdy celé legie mládeže vyučují se jazykem nemateřským."^{44/} Také týdeník

Hlas Volyně vytýkal, že "když se naši otcové lehce smířili s převedením na pravoslaví, když na

poruštění našich škol a zbavení míst českých učitelů nenásledovaly žádné protesty, ba ani kolektivní

žádost a stížnosti - získali jsme sympatie i tehdejší ruské vlády; zato však opoziční strany říkaly

o nás, že je nám každá vláda dobrá a že pro ideovou věc, třeba vlastní, nehme prstem".^{45/}

Ve zprávě pravoslavných kněží Hejdy a Zacha adresované arcibiskupu volyňskému Antonijovi z 21. září 1906 se mj. uvádělo, že "mladé pokolení... mravně upadá ... děti neznají z náboženství a jiných předmětů ani polovinu toho, co znali za bývalého českého učitele a kněze. ...

báťuška i učitel nejsou mocni češtiny".^{46/} K tomu redakce připojila citát z Komenského, že "české

dítě patří do české školy". Hejda a Zach uváděli, že "Češi, vidouce, že s přijetím pravoslaví ztratili

vše dobré a že sliby dané byly - chyby, stali se lhostejnými ke škole i církvi".^{47/} Ruský Čech citoval

L. N. Tolstého, že jediným kritériem pedagogiky je svoboda.

Příznivější situace byla v evangelických komunitách, kde podle zjištění faráře evangelické reformované církve Františka Prudkého, který v letech 1908-1910 vykonal tři misijní cesty na Volyň, "Bible kralická a zpěvník udrží naši mateřštinu na dlouhé generace". Tak v Boratíně

obecná škola pod správou učitele - Čecha, který zde působil dvě desetiletí, "odchovává mládež, která... dobře se reprezentuje... neslušné zábavy jsou u nás vůbec neznámy".^{48/} Dobový pozorovatel si stěžoval na neutěšený stav školství na Volyni po revoluci roku 1905. Popisoval situaci v Žitomirském újezdu, kde "není dnes jediné české školy, v níž by se vyučovalo alespoň částečně rodnou naší řečí... chceme p o u z e a b y tam, kde se čeští kolonisté ve větším počtu usídlili, vyučovalo se kromě ruského jazyka i česky."^{49/} Přitom jen v tomto újezdě bylo na 350 českých dětí, z toho v Krosně padesát, v Žitomiru třicet, ve Vysoké padesát, Okolku 45, Ivanovicích třicet. Časopis upozorňoval, že "mnozí občané jsou přímo proti tomu, aby se děti jejich učily ve škole česky a přáli by si raději, aby se vyučovalo v ní kromě ruštiny i němčině". Uváděl, že např. v Krušinci, kde bylo patnáct českých dětí, někteří kolonisté vydržovali pro své děti české učitele. Kritizoval ukrajinské muziky v Selenštině, kteří nechtěli za žádnou cenu stavět školu, ale za rok vydali 12 tis. rublů za vodku a 6 tis. za pivo. Ruský Čech otiskl dopis jednoho ze čtenářů, který uváděl, že „došli jsme tam, že v mnohé obci školní poměry jsou tak mizerné, že budoucí generace bude na tom daleko hůře. nežli naši domorodí sousedé (podtrženo v originálu - J. V.) a sice proto, že výchova mládeže svěřila se lidem

68

namnoze úplně nepovolaným.... je možný na jakékoliv škole učitel, neznající mateřského jazyka žáků? Co je platné, naučí-li se žák čísti rusky, když tomu nerozumí?"^{50/} Dopis byl uzavřen požadavkem českého učitele na české škole. Také Česko-ruské listy psaly ve svém prvním ročníku v roce 1906, že "klesá... úroveň nejen vzdělání vůbec, ale i pouhé gramotnosti".^{51/} Stávající situace však vyhovovala carským úřadům. Při své návštěvě školy v Olšance pochválil volyňský gubernátor tamní Čechy za to, "že se do ničeho nepletou".^{52/} Devadesát českých dětí zde vyučoval ruský učitel, se kterým byli Češi nespokojeni. Česky se zde nevyučovalo již řadu let.

O zřízení sedmitřídní česko-ruské školy, která by vychovávala "pevné české charaktery a neodnárodňovala a zároveň dávala znalost ruského jazyka" usiloval volyňský velkostatkář dr. V. Vondrák.^{53/} Výuka v této škole měla probíhat od 7 do 10 let česky, od 10 let také rusky. V některých obcích uvažovali po revoluci 1905-1907 zřídit soukromou českou školu podle vzoru kyjevské školy, zřízené tamním Vzdělávacím a osvětovým spolkem J. A. Komenského. K tomu měly být na Volyni zřizovány odbočky Vzdělávacího a osvětového spolku, který by pak požádal volyňského ředitele národních škol o souhlas s výukou českého jazyka a náboženství česky.^{54/} Taková škola byla zřízena v roce 1908 v Dědově Hoře (Ostrožský újezd), a to za pomoci dr. V. Vondráka. Celkem 39 dětí tří ročníků zde učil Václav Martinovský, a to v 1. třídě rusky, ve 2. třídě dvakrát týdně česky, ve 3. třídě dvakrát týdně rusky za dvanáct rublů měsíčně, které mu

platili rodiče. Jedna učebnice připadala na 2-3 žáky.^{55/} Ve svém svolání obecní výbor v Dědově

Hoře vyjádřil přesvědčení, že "škola obecná může být jen tehdy pravým dobrodiním pro naše děti,

když se v ní bude vyučovat jazykem mateřským".^{56/} Výuka češtině byla obnovena také v Kvasilově.

Vzhledem k tomu, že někdejší povolení k výuce tohoto předmětu nebylo formálně zrušeno, obnovil

pravoslavný kněz T. Hejda jeho vyučování, a to s tichým souhlasem školního inspektora.^{57/} V Boratíně učil česky půl dne v týdnu učitel Josef Vlk, v Hulči farář Vaněk. K většímu uvolnění

v této oblasti došlo v roce 1912, kdy дума přijala zákon o soukromých školách, který umožňoval

jejich zřizování také zemstvy, městy, spolky, družstvy, farnostmi a soukromými osobami staršími

25 let - ruskými státními občany, přičemž volba předmětů a vyučovací řeči byla ponechána zřizovatelům škol s podmínkou výuky ruského jazyka a pravoslavného náboženství.^{58/}

Na poradě se zahraničními Čechy v Národní radě české (NRČ) v rámci VI. všesokolského sletu 29. června 1912 konstatoval na základě svých zkušeností kyjevský Čech V. Melichar, že druhá

generace českých přistěhovalců do Ruska "bývá pro národ náš již ztracena. Úplně se poruštili."^{59/}

Za všeobecného souhlasu tvrdil, že u Poláků dochází k pravému opaku, a to zásluhou polských

matek, které nikdy z dětí "neodchovají Rusy". Krymský Čech V. Fechtner doplňoval, že ke ztrátě

národnosti v české rodině dochází tam, kde žena není Češka. Požadoval, aby ruští Češi posílali své

děti na delší dobu do Čech a zejména do Prahy, tak jako Poláci posílají své děti do polských měst.

Podle Melichara na národní vědomí krajanů působila negativně malá známost Čech v Rusku. K povznesení českého jména by přispělo uspořádání nějaké umělecké, např. divadelní, výpravy

do Ruska. To potvrzoval i Fechtner, který uvedl, že Rusové často směšují Čechy s Čuchonci (Finy).

Požadoval "dostatek českých učitelů zkoušených pro školy ruské, kteří by pak mohli dobře působiti

na školách, třeba ruských, v místech Čechy osazených".

Českému školství na Volyni věnoval pozornost i polský tisk. Petrohradský polský týdeník Kraj psal v roce 1907, že Češi najdou duchovní jednotu v českých školách, které pokryjí českou

Volyn. Konstatoval, že česká kultura, pokud nepřevyšuje, tak v žádném případě není pozadu za

polskou. Zdůrazňoval, že ruský lid a ruská byrokracie nemají nic společného. In margine reakční

periody konce 19. století poznamenal, že "černá 90. léta přežilo celé Rusko, proč by volyňští Češi

představovali výjimku?"^{60/}

Statistik dr. Jan Auerhan uváděl názor jednoho pracovníka NRČ, podle kterého "Čechové žijící

mezi jinými Slovany, nemají prý jiného naléhavějšího úkolu, než splynout co nejrychleji se svým okolím". Tento názor Auerhan rozhodně odmítal: "Ne, a tisíckrát ne! Ruský národ je velký dost...

A je v zájmu ruského národa, aby volyňští Češi se odnárodnili?"^{61/} Podle Auerhana nebezpečí

odnárodnění se zvětšovalo den ze dne a jediným prostředkem záchrany ruských Čechů mohla být

česko-ruská škola. Dokud nebyl schválen nový zákon o národním školství, který by obsahoval možnost zřizování veřejných škol s českým vyučovacím jazykem, pak byla budoucnost Čechů na Volyni, podle Auerhana, "velmi pochybná, neboť nelze doufat, že by Češi vydržovali si vlastní

školy soukromé ... ježto obětavost velké většiny Čechů volyňských je posud dosti skrovná, bylo by

asi v dohledné době sotva lze opatřiti potřebný obnos". Další obtíž viděl v nedostatku českých učitelů, neboť jejich stará generace již vymírala a učitelského dorostu byl nedostatek a "nadto mnozí z mladých učitelů jsou národně velmi vlažnými". Časopis Čechoslovan navrhoval zřízení

nadace, která měla vydržovat schopné chlapce na ruských učitelských ústavech. Ti by pak po skončení studia absolvovali také pedagogickou praxi v Čechách.